

Јелица СТОЈАНОВИЋ /Никшић/

УЗРОЧНО-ЦИЉНА СЕМАНТИЧКА ВРИЈЕДНОСТ И УПОТРЕБА ПРЕДЛОГА ЗБОГ И РАДИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

О предлозима *због* и *ради* доста се писало у нашој лингвистичкој литератури и углавном са циљем да се опише и разграничи домен њихове употребе. Најчешће се истицао проблем, или као проблем, њихово мијешање у употреби и залажење и једног и другог предлога у синтаксичко-семантичку сферу оног другог. Колико је ово разграничење могуће, обавезно, и како се према овим нашим захтјевима односи језичка пракса, покушаћемо да покажемо у овом раду.

Радови везани за ову проблематику углавном су из 50-их и 60-их година, или старији, а чини нам се да се данас проблем у односу на то вријеме промијенио, или помјерио. Тако, нпр, Јован Вуковић у раду *О примјерима погрешне употребе приједлога с падежима* – каже: „Радије ће се употрежити у узрочном значењу приједлог РАДИ него прави приједлог узрочног значења ЗБОГ. И зато се и гријешило, и данас се гријешу у нашем књижевном језику, па се РАДИ употребљава и у смислу узрока, – не само циља...”, а недиференцирање у употреби ова два предлога „учвршћује и то што се приједлог ЗБОГ не употребљава радо у финалном значењу (у значењу циља) – и у оним нашим крајевима у којима ће се РАДИ употрежити једнако и у значењу узрока и у значењу намјене”,¹ и даље: „Иако то није обична појава, гријешило се и у обрнутом смислу – кад се употребљава ЗБОГ у правом значењу приједлога РАДИ, тј. у финалном значењу.”²

Сличан проблем, дакле широку употребу *ради* и у значењу узрока, истиче и Слободан Ковачевић: „Иако је очита разлика у значењу између

¹ Jovan Vuković: *O primjerima pogrešne upotrebe prijedloga s padežima*; Pitanja savremenog književnog jezika, Godina I, knj. I, sv. 1, str. 84.

² Исто, стр. 85.

приједлога „због” (узрок) и „ради” (намјера), ипак и у говору школованих људи... можемо чути односно прочитати: *Није дошао у школу ради болесџи; Наџусџио је школу ради неусџјеха*, и сл.³ О таквој употреби говори се и код Стевановића: „Сасвим је разумљиво што у српскохрватском књижевном језику налазимо, прво, врло широку употребу предлога *ради* (као и сложених *заради* и *џоради*) у значењу предлога *збоџ*. Такву употребу срећемо код наших писаца од најранијег времена развитка данашњег књижевног језика”. Стевановић говори и о супротним тенденцијама: „Занимљиво је да граматичарима није падала у очи и обрнута употреба предлога *збоџ* са значењем циља. А таква употреба овог предлога је честа, не само у народним говорима, гдје је на њу указивано, већ и у језику наше књижевности.”⁴

Рекли бисмо, у начелу, да се данас проблем сасвим помјерио, са предлога *ради*, на предлог *збоџ*; из супротног правца – вјероватно због истог узрока. Како је некад предлог *ради* био проширен и на синтаксичко-семантичко узрочно поље, тако данас предлог *збоџ* својим употребом залази у семантичко поље циља. Резултати анкете вршене међу студентима 1. и 2. године Одсјека за српски језик и књижевност, показали су да се неће рећи: *Није дошао у школу ради болесџи*, већ *збоџ болесџи* (25:1 – анкетирани); *Зашџо се џолико узрујавам збоџ људске џлуџосџи* (37x) : *ради* (4X), али се зато знатно више анкетираних определијелило за: *Идем у џрад само збоџ куџовине соли и шећера* (20) : *ради* (12); *Оџџуџовали су на море збоџ сунчања* (32x) : *ради* 14x; *Идем у школу збоџ образовања* (32x) : *ради* 16X; *У џредузећима се збоџ њих оџџимају* (24) : *ради* 1x и сл. Притом, треба имати у виду да су то студенти језика и да су размишљали над проблемом, у обичном разговорном језику би према нашим запажањима, *ради* било још рјеђе употријебљено.

Уз то, ова два предлога у правом узрочном, односно правом циљном значењу, нико наравно не сматра синонимима, већ супротнима. Чиме је, онда, условљена њихова замјенљивост у језичкој пракси, односно могућност покривања и једне и друге сфере употребе једним од њих, почев од најстаријих времена.

Ходова⁵ узрок и циљ означава као супротности са општим значењем мотивисаности радње,⁶ или како истиче Стевановић: „Главна значења

³ Slobodan Kovačević: *O značenju i pogrešnoj upotrebi prijedloga „zbog” i „radi”*; *Jezik*, Zagreb 1958-59, str. 109.

⁴ Михаило Стевановић: *Савремени српскохрватски језик*, Београд 1965, стр. 258-259.

⁵ К. И. Ходова: *Падежи с предлогами в старословянском языке*; Москва 1971, стр.146.

⁶ „Это значит, что в пределах группы форм с общим значением мотивированности усматривается эквиполентная оппозиция причины и цели действия”, Ходова, исто, стр. 146.

ових предлога су супротна. Али, с друге стране, узрок и циљ се свODE на једно, али су и један и други покретач радње ... жеља за остварењем циља је и стварни узрок, јер она покреће радњу ... Тако узрок и циљ, мада су њихова места на супротним странама налазе додира на једној кружној линији”,⁷ и даље: „Њихово међусобно мешање је, пре свега, условљено тиме што је циљ ради којег неко ово или оно ради такође изазивач дотичне радње, односно особине, што је циљ, другачије речено, у исто време и узрок њен”.⁸ Или, према М. Ковачевићу: „финално значење увијек подразумејева узрочно или као конотативномотивско или као значење вољног ефектора (јер су те узрочне семантичке компоненте инхерентне свакој интенционалној дјелатности)”.⁹

Мијешање је условљавало и то што су могуће и честе „двојне семантичке комбинације”,¹⁰ подудараше значења узрока и циља, фреквентне су конструкције које „припадају пољу циљно-узрочне семантичке интерференције”.¹¹ Према Ходовој, у тим случајевима препозитивна и постпозитивна мотивација не супростављају се једна другој због тога што се глаголска радња и апстрактни смисао предлошке падежне форме пројектују у временском плану дифузно, реализујући истовремено двије валентности глагола (препозитивну и постпозитивну). Истовремено са тим, вриједи напоменути, да су грчке форме $\delta\iota\alpha + A$ (Γ) које су предаване словенским формама $z\alpha+A$ (и Γ), $\delta\epsilon\lambda\iota+A$, $\rho\alpha\delta\iota+A$, служиле за исказивање и узрочних и циљних односа, и на тај начин су подржавале стање нераздвојености по смислу, које је било карактеристично за те форме, колебањима час на страну узрочног, час на страну циљног значења.¹² Ми бисмо додали да је и грчка форма $\epsilon\nu\epsilon\kappa\epsilon\nu$, $\epsilon\nu\epsilon\kappa\nu$, $\epsilon\iota\nu\epsilon\kappa\epsilon\nu$ (Рјечник)¹³ имала два значења, узрочно и циљно, преводи се у српском такође са *ради* и *због*, те са $z\alpha+A$.

Милош Ковачевић, говорећи о финалним конструкцијама, као одлику ових форми наводи: 1. као семантички критериј – „семантичке суодносе свјесне акције и циља” (финалном конструкцијом „обиљежава се свјесна акција бића која имплицира реализацију његове воље /или жеље/ што представља начин досезања планираног циља обиљеженог другом јединицом у саставу финалне конструкције”); 2. као граматички критериј – „семантички суоднос осложњен је и граматичким значењем субор-

⁷ Михаило Стевановић: *Уйошреба и значење йредлога због и ради*; Наш језик, VI, св. 5-6, Београд 1939, стр. 141.

⁸ М. Стевановић, *Савремени ...*, стр. 156.

⁹ Милош Ковачевић: *Kroz sintagme i rečenice*, Сарајево 1992, стр. 122.

¹⁰ Стевановић, исто, стр. 156.

¹¹ Милош Ковачевић: *Узрочно семантичко йоле*, Сарајево 1988, стр. 217.

¹² Ходова, исто, стр. 148.

¹³ Радомир Поповић: *Грчко-српски речник Новог завета*; Врњачка Бања 1994.

динације” („Дакле, с обзиром на јединство семантичке и граматичке компоненте, финалне су конструкције само оне у којима је језичка јединица којом је обиљежен циљ у субординацијском граматичком односу према јединици којом се обиљежава нека акција као начин досезања циља)”¹⁴

Према Ходовој, у зависности од позиције која се заузима у односу према времену вршења радње, појам мотивације се прелама час као узрок, час као циљ радње: „При препозитивном положеним мотивацији по отношению к действию (во временном плане) между членами словосочетания возникают отношения причины или аргумента ... Если же действие предшествует мотивации, тогда смысловая структура словосочетания осложняется отношением цели”¹⁵ дакле узрок и циљ се разликују с обзиром на то да ли је мотивисаност временски препонирана или постпонирана у односу на глаголску радњу.

Даље, говорећи о дистинкцији два узрочна значења, Милка Ивић констатује да се предлози *од/из* употребљавају ако се „ради о неком појму који се јавља као активни проузроковач...”¹⁶ Ако се, међутим, дати појам схвата као нешто што сасвим индиректно има везе са изазивањем дате радње у том смислу што се јавља као она прва, почетна појава у низу збивања која су довела до вршења радње – употребљава се конструкција са *због*.¹⁷ Значи, у односу према времену вршења радње:

(циљ маркиран + : узрок -): препозитивни положај мотивације,

(узрок маркиран +, циљ -): постпозитивни положај мотивације,

а у семантичком смислу за циљ је инхерентно свјесно, а за узрок у домену употребе предлога *због* индиректни узрок, посредно изазвана акција (према М. Ивић у ситуацији када је у питању активни узрок /директни, уколико између узрока и узроковане радње нема посредника, тзв. *ефектор*, или се као посредник јавља вољни импулс, *мотив* као тип узрока/ употребљавају се конструкције са *од* и *из*, а „ако се дати појам схвата као нешто што сасвим индиректно има везе са изазивањем дате радње у том смислу што се јавља као прва, почетна појава у низу збивања која су довела до вршења радње – употребљавају се конструкције са *због*”-

¹⁴ Милош Ковачевић: *Кроз синтагме и реченице*, стр. 101. и 102.

¹⁵ М. Лоэбз: *Из историје причиних и целевих одношений. Еволуција синтаксическог употребления послелога *для* – предлога *для* в руском языке*. Автореферат канд. дисс. Москва, МГУ 1965, стр. 11.

¹⁶ „Уколико између узрока и узроковане радње нема посредника, узрок иступа као ефектор ...Ако се између узрока и узроковане радње јавља вољни импулс као посредник, говори се о мотиву као типу узрока ...Ови типови узрока припадају директном узроку”, Слободан Павловић, *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*, Београд 2000, стр. 102.

¹⁷ Милка Ивић: *Узрочне конструкције с предлозима ЗБОГ, ОД, ИЗ у савременом књижевном језику*; Наш језик књ. V, св. 5-6, Београд 1954, стр.

индиректни узрок, тзв. *иницијализајџор*), због тога се предлог *ради* практично не употребљава умјесто нпр. предлога *из* и *од* у узрочном значењу јер из+Г у значењу узрока означава свјесно+, од+Г, као и из+Г, директни и активни узрок, те се тим семантичким одликама приближавају форми ради+Г па би могло доћи до замјене смисла или нелогичности у значењу: *урадиџи из њакоџи, џовориџи из мржње, умријеџи од џлади, скакаиџи од сређе, оџиџи из инаџа* и сл.: *урадиџи ради њакоџи, џовориџи ради мржње, умријеџи ради џлади, скакаиџи ради сређе, оџиџи ради инаџа*). „Циљ није реализован цјелином, него је актуелан само почетак његове реализације”,¹⁸ за разлику од узрока. Из овога слиједи да су значења узрока и циља, бар у већини случајева, контекстуално условљени, те да није су била неопходна у дијахронији два једнозначна (моносемантична) предлога (данас нпр. *због* и *ради*) да би се смисао реализовао.

Предлог *ради* као релациони елеменат (Р) у циљној конструкцији (између глаголске радње и мотивације у значењу циља), према запажањима Милоша Ковачевића, „има искључиво финалну лексичко-семантичку вриједност” па би он спадао у моносемантичне предлоге, а даље: „Према нормативно и логички једино допуштена у финалном значењу, генитивна синтагма с приједлогом *ради* без икаквих логичких и лингвистичких оправдања (јер намјера искључује сферу чињеничности) често се сусреће у узрочном значењу мјесто генитивне синтагме с приједлогом *због*”,¹⁹ предлог *због* као релациони елеменат (Р) у узрочној конструкцији (између мотивације као узрока и глаголске радње) би у овом контексту имао искључиво каузалну лексичко- семантичку вриједност.

Дакле, моносемантичност предлога *ради* (чисто финална вриједност) и *због* (чисто каузална вриједност) може се, прије свега узети за нормативистику и њене прописе, којих се у језичкој реалности придржавао невелики број писаца (најчешће савремених: Андрић у каснијим дјелима, Чедо Вуковић, Јован Хаџић),²⁰ углавном лингвистички упућених,²¹ док су у најширој језичкој употреби (у дијахронији и дијатопији) ови предлози егзистирали не као моносемантични или полисемични, већ бисемични, и један и други су се употребљавали у два значења: узрочном и циљном. А, мислимо, да су ријетки примјери да се замијенио смисао узрока, односно циља, а смисао се добијао на основу ужег или ширег контекста или, чак, искуственом идентификацијом. Од најстаријих писаних споменика, кроз

¹⁸ М. Ковачевић, *Кроз синџаџме ...*, стр. 113.

¹⁹ Исто, стр. 103,104.

²⁰ Живојин Станојчић: *Језик и сџил Ива Андрића*, Београд 1967, стр. 57. Зорица Радуловић: *Језик и сџил Чедо Вуковића*, Никшић 1994. Љиљана Суботић: *Језик Јована Хаџића*, Нови Сад 1989, стр. 174.

²¹ „На основу језика таквих писаца у језичком осјећању образованих људи та разлика између ових двају приједлога учвршћује се”, Ј. Вуковић, исто стр. 84.

дијакронију до данашњице, увијек је било предлога који су се употребљавали у обје семантичке сфере: у почетку су то били *дела ради* и *за*, од XIX вијека *ради*, *због* и *за*. Према Ходовој „форме с послелогима (дѣла/дѣла ради) не употребљаются при обозначении пространственных отношений (за разлику од осталих циљно-узрочних предлога, *из*, *од*... прим. Ј. С.) и известны только в качестве форм со значением мотивации; то эти формы благодаря своему недифференцированному смыслу мотивируют действие глагола самым общим и абстрактным образом. Поэтому оказывается возможным их обнаружить в составе каждой из двух противопоставленных по значению групп, т. е. как среди форм с причинным, так и среди форм с целевым значением, в каждом из этих двух противоположных случаев значение указанных форм выявляется с помощью широкого контекста, в то время как их собственное значение кажется весьма неясным.”²² Слично би се могло рећи и за предлог *због*, иако он никад није био једини у употреби, у оба значења, савремена језичка пракса у српском језику показује колебања и помаке у том правцу, предлог *ради* јесте дуго опслуживао оба значења (наравно уз друге предлоге).

Познато је да је предлог *због* новијег постанка, у Даничићево вријеме се ријетко употребљавао, како он констатује у својој *Синџакси* (*Србска синџакса* I, 169). Ни Маретић у својој *Грамаџици*²³ не одваја употребу ова два предлога. Ово је, свакако, доказ да је употреба предлога *због* у овом периоду била спорадична (шири се почетком 19. вијека на истоку, касније према западу). Прегледали смо сакупљени материјал од Љубе Стојановића (*Старе српске њовеле и њисма* и *Старе српске займце и наџице*) и нијесмо нашли ни један примјер употребе предлога *због*. Све до тог периода употребљавао се предлог *ради*, свакако и у узрочној и у циљној семантичкој вриједности.

О бисемичности предлога *ради* најрепрезентативније говоре примјери гдје се исти садржај преносио и давао у различитим периодима различитим предлошко-падежним конструкцијама. Нпр. у Бјелопольском четворојеванђељу, даље Бп (13/14. вијек) најчешће грчком $\delta\iota\alpha$ и $\epsilon\nu\epsilon\kappa\epsilon\nu$ одговара *ради*+Г, а *јавља* и *за*+А (исто је и у осталим српскословенским рукописима), у Вуковом преводу *Новог завјетџа* (даље Вук),²⁴ који идући за ранијим преводима и преписима, у којима се *ради* употребљава у оба значења, а и под утицајем тадашњег језичког стања – не диференцирања употребе *ради* и *због*, употребљава скоро досљедно *ради* у оба значења. На неким мјестима гдје у Бп имамо *ради*+Г, у Вуковом преводу је

²² Ходова, исто, стр. 146.

²³ Томо Маретић: *Грамаџика и стилџика хрватскога или српског књижевног језика*, 1931, стр. 945.

²⁴ *Нови Завјетџ*, превео Вук Стеф. Караџић, у Бечу 1847.

за+А, најчешће и у преводу Синода /један је примјер са због+Г/ – (у грчком је у том случају чешће διὰ):

сега ради ти вамъ воудѣтъ соудие Мт12/27 : За то ће вам они бити судије; сега ради притчами имъ глы Мт 13/13, грч. διὰ : За то им говорим у причама; и рѣч сега ради оставиаетъ члвкъ оца својега и мѣрць свою жкъ: И рече – за то оставиће човјек оца својега и матер (Вук) : И рекао – Због тога ће оставити човјек оца својега и матер (Синод), грч. ενεκεν; сега ради сло азъ к вамъ прѣрокы Мт 26/8, грч. διὰ : За то ја ћу ево к вама послати пророке; дхъ гнѣ на мнѣ. сега ради помаза ме Лк 4/18 ενεκεν: Дух је господњи на мени. за то ме помаза; нъ сега ради ты вамъ воудѣтъ соудие Лк11/19 διὰ: За то ће вам они бити судије; сега ради глю вам не пцѣте се дшею что гасте Лк12/22 διὰ: За то вам кажем – не брините се душом својом шта ћете јести; и сега ради гонахоу нса инодѣие Јо 18/7 : и за то гоњаху Чивути Исуса.

У преводу Новог завјета Синода Српске православне цркве из 1992, наспрам Вуковог и Бп *ради* јављају се и *ради* са значењем циља (у грчком διὰ и ενεκεν):

а иже погоубит доушоу свою мене ради шврещеть ю Мт10/39 ενεκεν : а који изгуби душу своју мене ради наћи ће је : Који изгуби живот свој мене ради наћи ће га; ведоми воудете имени моего ради Мр10/18 : водиће вас мене ради : Изводиће вас мене ради за свједочанство; при-скрѣвьнь вы въ црѣ заклетви ради Мр6/26: и забрину се цар, али клетве ради ... не хтје јој одрећи : И ожалости се цар веома, али заклетве ради ... не хтједе јој одрећи; субота ради жловѣка выс и нѣ члвкъ соу-боты ради Мр2/27 : Субота је начињена човјека ради, а није човјек суботе ради : Субота постаде човјека ради, а не човјек суботе ради у млѣрднѣ ради и млѣти бѣа нашего въ нихъ че јеси посетилъ нас Лк1/78 διὰ: По дубокој милости Бога нашега ... : Ради срдачне милости Бога нашега и ње пого; битъ дшоу свою мене ради шврещеть ю Лк9/24 ενεκεν: а ко изгуби душу своју мене ради онај ће је сачувати (=Синод); иже оставит домъ или родителя ... црѣвнѣ вжнѣ ради Лк 18/29 : оставио кућу царства божијега ради (=Синод); нъ народа ради стојежаго ш кръсть рѣхъ Јо11/42 : Него рекох народа ради који овдје стоји (=Синод); и придоше не тѣкмо нса ради нѣ да лазара видеть Јо12/9 : и дошоше не само Исуса ради него и да виде Лазара; не мене ради выс глас нъ вѣсь ради Јо12/30 : Овај глас не би мене ради но народа; Ради тога преклањам кољена своја пред Оцем, Посланица Ефесцима3/14 (Синод =Вук); Тога ради и ми, од онога дана како чусмо, не престаје-мо молити се Богу, Посланица Колошанима1/9; Тога ради и ја, не мо-

гавши више издржати, послах да сазнам о вјери вашој, Солуњанима 3/5; Због тога подносим све ради изабраних, Тимотеју 2/10;

и *због* (у грчком чешће *ενεκεν*), у узрочном значењу .

или гонѣнию словесе ради Мт 13/21 : или га потјерају ријечи ради (Вук) : Или га потјерају због ријечи (Синод); клетви ради възлежѣшихъ с нимы повелѣ дати љи Мт 14/9 : Али клетве ради и оних који се гошћаху с њима заповиједи јој дати : али због заклетве и оних који се гошћаху с њим заповиједи дати јој, грч. δια; вьвѣши печали или гонѣнию словесе ради Мр4/17 : или их потјерају ријечи ради : Па кад дођу до невоље, или гоњѣња због ријечи, одмах се саблазнеу и водете ненавидими вѣлми имени моего ради Мр13/13 : И сви ће омрзнути на вас имена мојега ради : И сви ће вас омрзнути због имена мојега; такѣ зло сѣна члѣческаго ради Лк6/22 : и разгласе име ваше као зло сина ради човјечјега : и разгласе име ваше као зло због Сина Човјечјега; ведоми къ црѣмъ и владикамъ имени моего ради 21/12 : водиће вас пред краљеве и цареве имена мога ради : водиће вас пред цареве намјеснике због мојега имена; послаа ме живыи ѿць. и азъ живъ ѿца ради Јоб/57 : и ја живим оца ради ... и он ће живјети због мене : и као што ја живим због оца и он ће живјети због мене; страх ради иудеискаа 7/13 : Али нико не говораше јавно зањ од страха Чивутскога : Али нико не говораше јавно о њему због страха од Јудејаца; распреже вѣс въ народѣ љего ради 7/43 : Тако распра постаде у народу њега ради : Тако настаде раздор у народу због њега; и вьстави ѿ мртвѣхъ сего ради срѣте и народ 12/18 : За то га и сретѣ народ : Због тога му изађе народ у сретанье; нь фарисѣи ради не имѣдахѣ; 12/24 : њега ради фарисеја не признаваху да не би били изгнани из зборница : Но због фарисеја не признаваху да не буду искључени из синагоге; Тога ради не будите неразумни, него познајте шта је воља Божија, Посланица Ефесцима 5/17 : Због тога не будите неразумни, него схватите шта је воља Божија; Али тога ради ја бих помилован да на мени првѣме покаже све трпљење Исус Христос, Посланица Тимотеју 1/16 : Али због тога бих помилован да би Исус Христос показао на мени првѣме ово дуготрпљење; Заради тога узрока карај их без штеђења, Посланица Титу1/13 : Због тога карај их без поштеде да буду здрави у вјери; Али опет молим љубави ради, Посланица Филимону1/9 : Због љубави ради те молим ја лично.

Вук је само два пута употрејио због, једном у *Јеванђељу*, други пут у *Посланицама*:

и рече ученицима својим да буде лађа у њега готова због народа да му не досађује Мр3/9 (=Синод, ради у Бп); Зато вас молим да не ослабите *због* невоља мојих за вас (=Синод).

За период 19. вијека карактеристична је нагла експанзија предлога *због* са Г у узрочном, али и циљном значењу. За писце овог периода карактеристично је мијешање *због* и *ради* у значењу и узрока и циља.²⁵ У документима *Црногорског сената*²⁶ и *Црногорског суда*²⁷ из друге половине 19. вијека, што је и очекивано с обзиром на тематику, велика је фреквенција како конструкција са *због*+Г, тако и *ради*+Г (односно варијанти *заради*, *йоради*, *зайоради*, *изради*, *сиоради*). *Ради*+Г је чешће у ранијим документима док се идући ка крају 19. вијека учесталост употребе *због*+Г повећава. У највећем броју примјера *због*+Г има узрочно значење, нпр:

И све због чињеница лупешкије (Сенат, 1869/66); Да због ове препоне која ми за сада на путу стоји, није ми могуће на Цетиње доћи (Исто/98); Глобисмо Фатиње због кошења жита (112); јер ако се и најмања ствар рђава догоди због тога ти ћеш ми за све бити одговоран (Судови, 1879/22); жале се да им је била велика штета због поласка на војску (42); има некијех у остале стотине који због сиромаштва није могао доћ 971); који су због крви пребјегли у црногорску границу (1886/384);

ради+Г циљно значење, нпр:

Тога ради прекорно вас умољавам да то од сада не допуштате (Сенат, 1847/35); Давамо ти наредбу за поради оних грбова (1869/53); Тога ради одредили смо једну комисију да пишу ћецу, да им правителство издржаје учитеља (1970/92); Није ми могуће на Цетиње доћи поради обучавања за будуће (1871/98); Пошљите подофицира да буде на Цетиње ради науке (1971/120); Тога ради пошљите сњима Мирка да их добро намјести (114); Иштемо помоћ милости ради ову

²⁵ Нпр: Бранислав Остојић: *Језик Пејра I Пејровића*; Посебна издања ЦАНУ, књ. 8, Титоград 1976, стр. 207; Данило Вушовић, *Прилози проучавању Њеђошева језика*; Јужнословенски филолог IX, стр. 143; Мато Пижурица: *Уйошреба йадежа у језику Стефана Мићрова Љубише и Вука Појовића*; Прилози проучавању језика, књ. 5, Нови Сад 1969, стр. 194; Александар Младеновић: *Језик владике Данила*; Нови Сад 1973, стр. 168; Даничић, *Србска синтакса...*, 293; Љ. Поповић, *Вук...*, 97-98; М. Ивић, *Узрочне...*, 186-194; Херга Куна, *Језичке карактеристике књижевног дјела Досићеја Обрадовића*; Сарајево 1970, стр. 192; Јован Јерковић: *Језик Бођољуба Ајшанаковића*; Нови Сад 1976, стр. 97-98; Јован Јерковић: *Језик Јакова Игњатовића*; Нови Сад 1972, стр. 215.

²⁶ *Црногорски сенат*, Зборник докумената (1857-1879); Прикупио и приредио Никола П. Рајковић, Подгорица-Цетиње 1997.

²⁷ *Црногорски судови*, Исправе (1879-1899); Прикупио и приредио Никола П. Рајковић, ЦИД Подгорица 1998.

цркву да покријемо (1872/169); На Цетињу сте потребити ради неког испита (1873/181); да ступе у споразумље заради доброг владања (1874/246); Стога ради раздијелите још те 150 душа (1876/388); Полазе к вама Г. Хот и Б. Хот запоради ливаде (Суд, 1879/17); Стога се даје ово увјерење ради више тврдине држања реченог (1881/106);

али нијесу ни ријетки случајеви замијењене употребе:

Како смо вама писали споради два вола која ми је украо А.В. (Сенат, 1970/92); Примисмо твоје писмо запоради трубача те ни пишеш (88); Јављамо ви покорно поради планине и поради издига Јола Пилетића (који по 8 у буљукe дојави); Јављамо покорно запоради ваше неправде (1874/242); Шиљемо опет Ровчане због тога да им дате начин по којем ће се унапријед владати (247); Тога ради Шпиру се учиње криво и помами се (315?); Долазим ви јавити због давије око сувога врха тј. планине (1875/324); Потље тога жене Николине добаве неколико аљина због покајница (1876/393); А нарочито иде због тога да врати све војнике који су тамо пошли (1877/415); По налогу Његове Свјетлости наређује се вам због давије Кучке (да гледаш ако их моглеш погодит), Суд, 1879/22; Брканић није нимало погријешо ради тога што се није одазвао позиву (1881/93); Машо Вуксановић и Новак Лекин полазе због тога њиховог трговца тамо (1881/109); да се овакве тешкоће отклоне које су до сада ради неуредне подјеле између ова два племена биле ((18824/194); Достављамо Ви запоради преступа између дотичнија капетанија због комуница које преступају (1883/201); на неколико година иза тога изгорио је Илија неколико те горе нехотично ради чега је Илија учинио трпезу (Суд, 1893/482); У ове последње 4-5 година почела нас комисија лимљанска и глобавит ради некијех посијека (1839/483); Повео је давију око исте горе због глобе за посијек 91893/484); ако је можете скуцавати с вашијем писаром и скуцајте јер ја не могу без мог писара због издавања билета (1893/537); свађе које би се догодиле између војника ради омаловажавања јунаштва (589).

Много је примјера које карактерише преклапање ова два семантичка поља, па се употребљавају и *због*+Г и *ради*+Г, нпр:

...да га даднеш Бојићу због оне земље (Сенат, 1970/105); ... пресода између Фатића и Губеринића због сеоцке комунице коју је хтио себи присвојити (111); Долазимо покорно јавит запоради народа Ровачкога, дошла не нужда од глади (1873/182); Долазим Ви јавити изради народа који мисли полазити у Србију и на друга мјеста због рђаве године ... да нам спремите 100 пашапораца поради сиромаша који нијесу кадри до

Вас (1873/197); Шаљемо Ви давију ... због воде која се Клепачева зове (1874/240); ... да му будете на руци за све што би му нужно било због истог с људима (Суд, 1879/17); Али ово чини све село Понарско због паше да се ту Црногорци не насељавају (74); Дођоше Очинићи предамном због планине која им је заједно с Доњокрајцима (77); Због моје највише сиромаштине кренуо сам у Цариград (1881/115); Но пошто неће никако (да се смире) због тога шиљемо нашу жалбу да се владамо убудуће као и досад (1886/253); Са покорношћу долазим жалити се запоради наше планине коју нам посвојише (258); писмо које је садржај давије између Буковичана због топлјења земаља са водом Врелом (одобраје пресуду да се том водом топе земље (262); и због тога смо учинили ови уговор кметови с једне и друге стране да не препуштамо преко границе (1893/511); говорећи вишеречени да им нијесу право подијелили. Те због тога нареди ми Њ.В. Господар да пођем да прегледам подијелени катун 91893/527).

Стање слично овом је и у дијалектима.²⁸ Што се савремених кретања тиче, судећи према нашем испитаном материјалу, а и запажања при слушању говорника, конструкција *због*+Г је у експанзији. Она се доминантно употребљава у узрочној семантичкој вриједности, али је честа и у значењу циља. Предлог *ради* је потиснут, добија донекле архаичну нијансу, чешћи је код старијих говорника и у сеоцким срединама. Осим што га потискује форма *због*+Г, замјењују га и друге конструкције и изрази за означавање циља (*да би, како би, са циљем да, не би ли, да+йрезенї, за +А*).

Ово поткрепљује и корпус који смо сакупили на основу дневних листова. У дневним листовима је фреквентна употреба *због*, а у 20-ак листова (*Глас Црногораца, Дан, Полиџика, Вечерње новосїи*) нашли смо само неколика примјера за *ради*+Г и то употријебљених у значењу циља:

Него редовно путује у Котор ради обављања послова (Г. Ц. СХХVI-П/660, 3); Што је вјероватно (урађено) ради уклапања у царински пропис (исто, 12); Да је графит исписао зеленим спрејом не ради пропаганде (Д. IV/1284, 3); често и много пише упозорења опомене ради (П. А/18); Мора се нешто промијенити ради добра свих младих (Г. Ц. СХХIX /716, 4); Ради добра народа Црне Горе ... мора-

²⁸ Михаило Стевановић: *Источноцрногорски дијалекатї*; Јужнословенски филолог XIII, Београд 1934-35, стр. 101; Митар Пешикан: *Староцрногорски, средњекашунски и љешански љовори*, Српски дијалектолошки зборник, књ. XV, Београд 1956, стр. 193; Бранко Милетић: *Црмнички љовор*, СДЗБ IX, Београд 1940, стр. 520; Драго Ђупић: *Говор Бјелойавлића*, СДЗБ XXIII, Београд 1977, стр. 142; Мато Пижурица: *Систем љадежа у љовору Роваца*, Прилози проучавању језика, књ. 3, Нови Сад 1967, стр. 154.

мо да побиједимо на изборима (стр. 5); Расписује 2. лицитацију ради продаје јавним надметањем (стр. 29).

Могу се наћи и примјери употребе *ради* у значењу узрока (иако веома ријетко и углавном у домену архаичније употребе или подражавања архаичнијег језика), нпр:

Потом сам често причувљавала то појање. Грехова ради, очито (Јуриј Воробјовски: Западни пут у апокалипсу, Цетиње 2002, стр. 120).

Због+Г се најчешће употребљава у значењу узрока, нпр:

... али је због одступања од скупштинског пословника сједница отказана (Д. IV/1288, 3); ... уз то су радницима због штрајка глађу већ угрожени животи (4); Адвокати побијају рјешење суда због, како су нагласили, битних повреда закона (8); Није лако онима који се због овога нађу на оптуженичкој клупи (9) Не може се саставити текст Повеље због различитог тумачења (Г. Ц. СХХVIII/661, 3); ... које је због злочина почињених над цивилима ухапсила полиција (60); Цијене индустријских производа више су 0,5% због повећања цијене производње (7); ... кога Хашки трибунал тражи због ратних злочина (8); ... одложен је почетак због временских услова (13); Не може се постићи пуна ажурност због великог броја предмета (Г. Ц. СХХVIII/697, 4); Због недостатка Закона о реституцији још није почело враћање имовине (8); Због нивоа воде ... угрожена су стамбена насеља (Г. Ц. СХХIX/716, 18).

Има и примјера употребе конструкције *због*+Г у циљној семантичкој вриједности:

Због неопходности непосредног саслушања следеће рочиште заказано је за 17. септембар (Дан, исто, 9); Захтијевајући да их Скупштина прихвати због будућности наше дјете (Г. Ц, исто, 666, 4); Очекујемо да и он дође због нас, као и Савјет Европе (Д, исто, 1284, 8); Улица Петра I због изградње фекалне канализације, биће затворене (Г. Ц., исто, 660); Пумпе код Рожаја отворене су због веће зараде у туристичкој сезони (Д, исто, 1284, 2); Понуђени план није довољан да се Србима омогући олакшање живота на Косову ... о децентрализацији причају због локалних избора, а не због олакшица косовским србима (Г. Ц. СХХIX/716, 2); Фото лов у тим условима мора бити успјешан а најчешће га због бољег обезбјеђења и сигурности туриста организују у резерватима (Г. Ц. 717, 14); Булатовић је нагласио да је због формирања широког опозиционог пројугословенског блока разговарао са људима из НСС

и СПЈ (Д. IV/1329, 3); ...објављено је у понедељак да се повлачи из фудбала због тешке болести ... Молина се повлачи из фудбала привремено, због неопходних терапија које ће бити објављене у Валенсији (18); Светска мега звезда стигао је овде пре два месеца због снимања филма Матилда (В. Н. 24. окт. 2002, 17); Којима су због исповедања сваке помисли, долазила манастирска браћа (*О исјовесџи*, Митрополит Антоније, Сремски Карловци, 1998); На Тару долазе више ради чистог ваздуха, него због улова рибе (Г. Ц, исто, 660, 12).

У великом броју примјера употријебљена је форма због+Г у случају семантичког преклапања ова два значења:

Коефицијент просвјетних радника због којих већина штрајкује већ 8 мјесеци (Д, исто, 1284.); Управо због таквих празних прохибиција пиво се пакује у Русији у великим дволитарским боцама (Ч); Због тога су ови политичари навалили да свирају на гитарама, зато што су схватили да су проваљени (11); Земља по којој ходамо само је прах костију предака наших, због чега треба да је чувамо (Г. Ц, исто, 697); Ко је и због чега убио Коларова који је и сам живио у кући (В.Н. 24.окт.2002, 25).

Даље, анкета коју смо вршили такође показује да се предлози *због* и *ради* недиференцирано (с обзиром на означавање циља и узрока) употребљавају, с тим што се *ради* веома ријетко употребљава у значењу узрока, док је предлошкопадежна конструкција *због+Г* у циљној семантичкој вриједности чешћа него *ради+Г*. У анкету су уврштени примјери из наших граматика, и то они који се сматрају за типичне: у конструкцијама које подразумевају циљну семантичку вриједност и имплицирају употребу *ради+Г*, 3-4х чешће је употријебљено *због+Г* него *ради+Г*, а за узрочну семантичку вриједност 8-9х:

Јер ко зана коме ћу мртав ваљати и (због 39х : ради 5х) чега. Он (због+Г 22х : ради+Г 1х : за+А 17х) (шака пара) шпија по селу; Пијем чај (због 31х : ради 15х) здравља; Идем у школу (због 30х : 16х) образовања; Отпутовали су на море (због 32х : ради 14х) сунчања; Радње ће сјутра бити затворене(због 39х : ради 6:) реновирања; У предузећима се (због 24х : ради 1х) (њих отимају; Она се пријетећи распрскава пред очима сељака окупљених (због 25х : ради 10х) увиђаја; Иде у град само куповине (због 28х : ради 12х) соли и шећера; (због 36: ради 5х) тебе сам то урадио; Понизио се (због 38 :4) коре хљеба и бољег сјутра(због 36 : ради 6х); Свратио сам комата хљеба (због 35х : 5х) и чаше вина (због 37х : ради 3х); Али ме истог трена би стид (због 16х : ради 1х : од+Г 25х) тих ријечи; (због+Г 10 : ради

0) такве ситнице па плаче; Поче се кајати (због 37x : ради 3x) својих грјехова; (због 11x : ради 1x : од +Г 28x) ужаса му поиграва брада; (због 21x : ради 3x : из+Г 19x) ината је ишао против себе.

Из језичког корпуса сакупљеног на различитим материјалима из различитих периода историје српског језика можемо закључити да је узрочно-циљно семантичко поље (или семантичка поља) проходно за употребу једне предлошко-падежне конструкције у најширем дијапазону ове двије семантичке вриједности, што нам потврђује употреба конструкција *ради+Г*, односно *због+Г*. Чини нам се да нормативистичко-граматички прописи теже продиру, усвајају се и примјењују у вези са синтаксичким проблемима и захтјевима, поготово ако је у питању овако суптилан језички проблем и процес који је изгледа „измакао или стално измиче” чврстој нормативистици.²⁹ Материјал којим смо се ограничили за испитивање дате проблематике у савременој писаној и говорној језичкој пракси није ни издалека довољан, не покрива многе могућности и подручја функционалног и територијалног раслојавања и распрострањања у оквиру српског језика, али анализирани материјал јесте бар донекле репрезент савремених језичких кретања и тенденција, а предочени проблем може се поново ставити пред нормативце, да ли је и у којој мјери проблем.

²⁹ „Иако и сам подржавам нормативни пропис који дају наши најновији нормативи, ипак због одступања од нормативнограматичког прописа у виду поменутих колебања, сматрам да би и овдје добро било извршити детаљнија испитивања употребе ове предлошко-падежне везе у свим стиловима језичке комуникације од говорне до писане ријечи и утврдити степен тенденције помјерања узакоњених граматичких прописа”, Бранислав Остојић, *Колебања у норми српског језика*, Подгорица 1996, стр. 24.

Елица СТОЈАНОВИЧ

ПРИЧИННО-ЦЕЛОВАЯ СЕМАНТИЧЕСКАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ
И УПОТРЕБЛЕНИЕ ПРЕДЛОГОВ ЗБОГ И РАДИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Из языкового корпуса, эксцерпированного из различных периодов истории сербского языка, мы пришли к выводу, что причинно целевое семантическое поле (или семантические поля) делает возможным употребление одной предложно-падежной конструкции в широком диапазоне этих двух семантических валентности, что подтверждает употребление конструкций *ради* +Г, т. е. *због*+Г.

До 19. века в употреблении был только предлог *ради* (употребляется в причинном и целевом значениях). 19. в. и первую половину 20. века характеризует употребление этих двух предлогов без четкого дифференцирования (кроме некоторых писателей), а сейчас предлог *ради* кажется архаичным, в то время, как *због* начинает употребляться, в основном в причинном значении, но часто употребляется в значении цели.

